

НАСИМ НИКЪЛЪС ТАЛЕБ

НАДХИТРЕНИ
ОТ
СЛУЧАЙНОСТТА

Скритата роля на случайността
в живота и на пазара

Насим Никълъс Талеб

НАДХИТРЕНИ ОТ СЛУЧАЙНОСТТА

Превод: Миглена Чолакова

Редактор: Боряна Даракчиева

Коректор: Симона Христова, Станислава Първанова

Дизайн на корицата и

предпечатна подготовка: Светлозар Петров, Тая Петрова

Формат: 60/90/16

Fooled by Randomness,

The Hidden Role of Chance in Life and in the Markets

Copyright © 2004 by Nassim Nicholas Taleb

All rights reserved

ISBN 1-58799-184-5

Всички права запазени. Някоя част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана, съхранявана в информационна база данни, копирана или предавана с каквито и да са технически средства – електронни, механични, фотокопирни, записващи или други без предварително писмено разрешение на ИК „ИнфоДАР“ ЕООД.

© 2012 Издателска къща „ИнфоДАР“ ЕООД – София

ISBN 978-954-761-392-8

Посетете нашия сайт на адрес:

www.infodar.com

*На майка ми
Минерва Гхошн Талѐб*

СЪДЪРЖАНИЕ

БЛАГОДАРНОСТИ ЗА ВТОРОТО ИЗДАНИЕ	13
ПРЕДГОВОР	19
НАКРАТКО ЗА ГЛАВИТЕ	31
ПРОЛОГ	
<i>Джамии в облаците</i>	35
<u>ПЪРВА ЧАСТ: ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕТО НА СОЛОН –</u> <u>ИЗКРИВЯВАНЕ, АСИМЕТРИЯ, ИНДУКЦИЯ</u>	45
<u>ПЪРВА: КАТО СИ ТОЛКОВА БОГАТ, ЗАЩО НЕ СИ И ТОЛКОВА УМЕН?</u>	49
<i>Неро Тюлип</i>	49
ТРЕСНАТ ОТ МЪЛНИЯ	49
ВРЕМЕНЕН ПРОБЛЯСЪК НА РАЗСЪДЪК	50
MODUS OPERANDI	53
БЕЗ РАБОТНО ВРЕМЕ	56
ВИНАГИ ОСТАВА ПО НЯКОЯ ТАЙНА	57
<i>Джон, якият брокер</i>	57
ЕДИН ПРЕСКЪПО ПЛАТЕН ПРОСТАК	58
<i>Изпепеляващото лято</i>	62
СЕРОТОНИНЪТ И СЛУЧАЙНОСТТА	62
<i>Вашият зъболекар е богат, ама много богат</i>	65
<u>ВТОРА: ЕДНА СТРАННА ЛОГИКА</u>	67
<i>Алтернативна история</i>	67
РУСКА РУЛЕТКА	68
ВЪЗМОЖНИТЕ СВЕТОВЕ	69

ЕДНА ОЩЕ ПО-ОПАСНА РУЛЕТКА	71
<i>Прекрасни взаимоотношения между равни</i>	72
„АЕРОФЛОТ“ ИДВА НА ПОМОЩ	74
СОЛОН ПОСЕЩАВА НОЩНИЯ КЛУБ „РЕДЖИН“	76
<i>Джордж Уил не е Солон. За неинтуитивните истини</i>	79
УНИЖЕН НА ДЕБАТА	81
ЕДНО ПО-РАЗЛИЧНО ЗЕМЕТРЕСЕНИЕ	82
ПОГОВОРКИ ВАЛЯТ ОТВСЯКЪДЕ	85
РИСК МЕНИДЖЪРИ	86
ЕПИФЕНОМЕНИ	87
<u>ТРЕТА: МАТЕМАТИЧЕСКИ РАЗМИСЛИ НА ИСТОРИЧЕСКА ТЕМА</u>	89
МАТЕМАТИКАТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПЛЕЙБОЙ	89
ИНСТРУМЕНТИТЕ	90
МАТЕМАТИКАТА В МОНТЕ КАРЛО	93
<i>Купон на тавана</i>	95
ИСТОРИЯ В ДЕЙСТВИЕ	95
ЗОРГЛУБИТЕ НАСЕЛИХА ТАВАНА МИ	96
ОМАЛОВАЖАВАНЕ НА ИСТОРИЯТА	98
ПЕЧКАТА Е ГОРЕЩА	98
КАК ПРЕДВИЖДАМЕ МИНАЛИТЕ СЪБИТИЯ	101
МОЯТ СОЛОН	103
<i>Дестилирани мисли за вашия компютър</i>	105
СЕНЗАЦИОННА НОВИНА	105
ШИЛЕР РЕДУКС	108
ГЕРОНТОКРАЦИЯ	110
<i>Филострат идва в Монте Карло. За разликата между шума и информацията</i>	111
<u>ЧЕТВЪРТА: СЛУЧАЙНОСТТА, БЕЗСМИСЛИЦИТЕ И НАУЧНАТА ИНТЕЛЕКТУАЛНОСТ</u>	117
<i>Случайността и глаголят</i>	117

ТЕСТЪТ НА ТЮРИНГ НАОПАКИ	119
БАЩАТА НА ВСИЧКИ ПСЕВДОМИСЛИТЕЛИ	122
<i>Малко поезия от Монте Карло</i>	123
ПЕТА: ОЦЕЛЯВАТ НАЙ-НЕСПОСОБНИТЕ. МОЖЕ ЛИ СЛУЧАЙНОСТТА ДА НАДХИТРИ ЕВОЛЮЦИЯТА?	127
<i>Карлос – магьосникът на зараждащите се пазари</i>	127
ДОБРИТЕ ГОДИНИ	130
УМЕРЕНО НАДОЛУ	131
СЛЕДИ В ПЯСЪКА	132
<i>Джон – якият брокер</i>	134
КВАНТЪТ, КОЙТО РАЗБИРА ОТ КОМПЮТРИ И УРАВНЕНИЯ	135
ОБЩИТЕ ЧЕРТИ МЕЖДУ ДВАМАТА	138
<i>Симптоми и заблуди на „надхитрените от случайността на пазара“</i>	139
<i>Наивни еволюционни теории</i>	141
МОЖЕ ЛИ СЛУЧАЙНОСТТА ДА НАДХИТРИ ЕВОЛЮЦИЯТА?	143
ШЕСТА: НЕРАВНОМЕРНО РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ И АСИМЕТРИЯ	145
<i>Очакванията и средната стойност са две различни неща</i>	145
<i>Зоология на мечките и биковете</i>	148
ЕДНО АРОГАНТНО 29-ГОДИШНО МОМЧЕ	150
РЕДКИ СЪБИТИЯ	151
СИМЕТРИЯ И НАУКА	153
<i>Почти всички са над средното ниво</i>	154
<i>Измамата с редките събития</i>	157
МАЙКАТА НА ВСИЧКИ ЗАБЛУДИ	157
ЗАЩО СТАТИСТИЦИТЕ НЕ ВИЖДАТ РЕДКИТЕ СЪБИТИЯ?	160
ПАКОСТЛИВО ДЕТЕ ПОДМЕНЯ ЧЕРНИТЕ ТОПКИ	161

СЕДМА: ПРОБЛЕМЪТ ЗА ИНДУКЦИЯТА	165
<i>От Бейкън до Хюм</i>	165
CYNUS ATRATUS	166
ВИКТОРИАНСКИЯТ ДЖЕНТЪЛМЕН НИДЕРХОФЕР	166
<i>Рекламното лице на сър Карл</i>	170
МЯСТОТО, МЯСТОТО	173
ПОПЪР ОТВРЪЩА НА УДАРА	174
ОТВОРЕНО ОБЩЕСТВО	177
НИКОЙ НЕ Е СЪВЪРШЕН	177
ИНДУКЦИЯТА И ПАМЕТТА	178
<i>Благодаря ти, Солоне</i>	179

ВТОРА ЧАСТ: МАЙМУНИ ПИШАТ НА МАШИНА. ЗА ОЦЕЛЯВАНЕТО И ДРУГИ ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ	181
ЗАВИСИ ОТ БРОЯ НА МАЙМУНИТЕ	183
ПОРОЧНИЯТ СВЯТ НА РЕАЛНОСТТА	184
В ТАЗИ ЧАСТ	184

ОСМА: ТВЪРДЕ МНОГО МИЛИОНЕРИ НАОКОЛО	185
<i>Как да не ни боли от загубата</i>	185
ПОЧТИ ЩАСТЛИВ	185
ТВЪРДЕ МНОГО РАБОТА	186
ТИ СИ СКАПАНЯК	187
<i>Двоен предразсъдък относно оцеляването</i>	189
ИДВАТ ОЩЕ ЕКСПЕРТИ	189
ОТНОВО САМО ПОБЕДИТЕЛИ	191
ПАЗАРЪТ Е БИЧИ	191
<i>Мнението на един гуру</i>	193

ДЕВЕТА: ЗАЩО Е ПО-ЛЕСНО ДА КУПУВАШ И ДА ПРОДАВАШ, ОТКОЛКОТО ДА СИ ОПЪРЖИШ ЯЙЦЕ	195
<i>Надхитрени от числата</i>	198
ПЛАЦЕБО ИНВЕСТИТОРИ	198
НЕ Е НУЖНО ДА СИ КОМПЕТЕНТЕН	200
РЕГРЕСИЯ КЪМ СРЕДАТА	201
АСИМЕТРИЯ	202
<i>Животът е пълен със съвпадения</i>	204
МИСТЕРИОЗНОТО ПИСМО	204
ПРЕКЪСНАТИЯТ ТЕНИС МАЧ	205
РЕВЕРСИВНИТЕ ПОБЕДИТЕЛИ	205
ПАРАДОКСЪТ С РОЖДЕНИЯ ДЕН	206
КОЛКО Е МАЛЪК СВЕТЪТ!	206
ДЕЙТА МАЙНИНГ, СТАТИСТИКАТА И ШАРЛАТАНСТВОТО	207
НАЙ-ХУБАВАТА КНИГА, КОЯТО СЪМ ЧЕЛ!	208
ОБРАТЕН ТЕСТ	209
ИМА И ПО-ЛОШО	211
СЕЗОНЪТ НА ПЕЧАЛБИТЕ. НАДХИТРЕНИ ОТ РЕЗУЛТАТА	212
<i>Сравнителен късмет</i>	213
ЛЕКАРСТВОТА СРЕЩУ РАКА	214
ПРОФЕСОР ПИЪРСЪН ОТИВА В МОНТЕ КАРЛО (БУКВАЛНО): СЛУЧАЙНОСТТА ИЗОБЩО НЕ ИЗГЛЕЖДА СЛУЧАЙНА!	216
КУЧЕТО, КОЕТО НЕ ЛАЕШЕ. ЗА ПРЕДРАЗСЪДЪЦИТЕ В НАУЧНОТО ПОЗНАНИЕ	217
<i>Без заключение</i>	218
ДЕСЕТА: ГУБЕЩИЯТ ОБИРА ВСИЧКО – ЗА НЕЛИНЕЙНОСТТА В ЖИВОТА	221
<i>Ефектът на пясъчната кула</i>	221
ИДВА РЕД НА СЛУЧАЙНОСТТА	223
ЧАС ПО МАШИНОПИС	224
<i>Математиката във и извън реалния живот</i>	225
НАУКАТА ЗА МРЕЖИТЕ	227

НАШИЯТ МОЗЪК	228
МАГАРЕТО НА БУРИДАН, ИЛИ ЗА ДОБРАТА	
СТРАНА НА СЛУЧАЙНОСТТА	229
<i>Когато вали, вали порой</i>	230

**ЕДИНАДЕСЕТА: СЛУЧАЙНОСТТА И ЧОВЕШКИЯТ МОЗЪК:
НАПЪЛНО СЛЕПИ СМЕ ЗА СЛУЧАЙНОСТТА**

<i>Париж или Бахамите?</i>	231
<i>Малко за архитектурата</i>	233
<i>Пазете се от философа бюрократ</i>	234
ЩАСТЛИВА ДОСТАТЪЧНОСТ	235
<i>Дефектен, не просто несъвършен</i>	237
КАНЕМАН И ТВЕРСКИ	237
<i>Къде е Наполеон, когато ни трябва?</i>	239
„ДОБЪР СИ, КОЛКОТО ПОСЛЕДНАТА ТИ СДЕЛКА“ И ДРУГИ	
ЕВРИСТИЧНИ ПРИМЕРИ	241
ДИПЛОМА ОТ БАНИЦАТА С КЪСМЕТИТЕ	244
ДВЕ СИСТЕМИ ЗА РАЗСЪЖДЕНИЕ	246
<i>Защо не се женим за първото си гадже</i>	247
ЕСТЕСТВЕНАТА НИ СРЕДА	248
БЪРЗ И СПЕСТОВЕН	250
ДУМАТА ИМА НЕВРОБИОЛОГИЯТА	252
КАФКА В СЪДЕБНАТА ЗАЛА	253
СВЕТЪГ Е ЕДНО АБСУРДНО МЯСТО	256
ПРИМЕРИ ЗА ПРЕДРАЗСЪДЪЦИТЕ, КОИТО НИ ПРЕЧАТ	
ДА РАЗБЕРЕМ ВЕРОЯТНОСТТА	257
ЗА НАШАТА СЛЕПОТА	258
<i>Вероятностите и медиите. Идват още журналисти.</i>	261
СНВС ПО ОБЯД	262
ДОСЕГА ДА СТЕ УМРЕЛИ	263
ОБЯСНЕНИЯТА НА БЛУМБЪРГ	264

МЕТОДИ ЗА ФИЛТРИРАНЕ	267
ЗАЩО НЕ РАЗБИРАМЕ НИВАТА НА НАДЕЖДНОСТ?	268
ЕДНО ПРИЗНАНИЕ	269
<u>ТРЕТА ЧАСТ: ВОСЪК В УШИТЕ – КАК ДА ЖИВЕЕШ В СВЕТА НА СЛУЧАЙНОСТТА</u>	271
НЕ СЪМ ТОЛКОВА УМЕН	272
ЛИНИЯТА НА ВИТГЕНЩАЙН	274
<i>Заповедта на Одисей – спри звука</i>	276
<u>ДВАНАДЕСЕТА: КОМАРДЖИЙСКИ ПОБЕДИ И ГЪЛЪБИ В КУТИЯ</u>	279
<i>Английският на таксиметровите шофьори и причинно-следствената връзка</i>	279
<i>Експериментът с гълъбите на Скинър</i>	282
<i>Обратно при Филострат</i>	284
<u>ТРИНАДЕСЕТА: КАРНЕАД В РИМ – ЗА ВЕРОЯТНОСТТА И СКЕПТИЦИЗМА</u>	287
<i>Карнеад идва в Рим</i>	288
ВЕРОЯТНОСТТА Е ДЕТЕ НА СКЕПТИЦИЗМА	290
<i>Идеите на мосю Дьо Норпоа</i>	291
МИНАЛОТО НИ ДЪРЖИ ЗДРАВО	293
<i>Сметки вместо мисли</i>	294
<i>От погребение до погребение</i>	298
<u>ЧЕТИРИНАДЕСЕТА: БАКХУС ЗАРЯЗВА АНТОНИЙ</u>	299
<i>За погребението на Джаки Онасис</i>	301
<i>Случайността и личната еlegantност</i>	303

ЕПИЛОГ: СОЛОН ТИ ГО КАЗА	305
<i>ВНИМАВАЙТЕ С ЛОНДОНСКИТЕ ЗАДРЪСТВАНИЯ!</i>	305
ПЪТЕШЕСТВИЕ ДО БИБЛИОТЕКАТА – БЕЛЕЖКИ И КНИГИ, КОИТО ВИ ПРЕПОРЪЧВАМ	307
БЛАГОДАРНОСТИ КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ	333
БИБЛИОГРАФИЯ	336

БЛАГОДАРНОСТИ ЗА ВТОРОТО ИЗДАНИЕ

ВЪН ОТ БИБЛИОТЕКАТА

Тази книга ми помогна да изляза от интелектуалната си изолация (да си учен на свободна практика си има и хубави страни, като например, че си независим и пропусках скучните моменти от работата, но на цената на принудителното уединение).

На вечерите и чрез кореспонденция се запознах с много интересни хора, както и с много светли умове, докато подготвахме първото издание. Благодарение на тях успех да преосмисля отново някои от темите. Освен това стимулиращите дискусии с хора, споделящи моите интереси, ми помогнаха да се доближа до света на мечтите си. Чувствам, че трябва да им се отблагодаря с тази книга. Съществуват доказателства в подкрепа на теорията, че разговорите и кореспонденцията с интелигентни личности са много по-мощен двигател за усъвършенстване, отколкото старомодното седене сред книгите в библиотеката (човешката топлина, може би нещо в самата ни природа, ни помага да отглеждаме в себе си идеи, докато общуваме със себеподобни).

Някак от само себе си се обособиха два периода – преди и след *надхитрянето*. И макар че сега благодарностите ми за първото издание са по-горещи отвсякога, ми се иска да спомена и онези, на които дължа признание за второто.

ДА ПОСВИЕМ СВЕТА

За първи път се видях с Робърт Шилер, докато седяхме един до друг на една работна закуска. Внезапно се усетих, че без да искам, съм изял всички плодове от чинията му и съм изпил водата и кафето му, като съм му оставил само кифли и друга не особено апетитна храна (и нищо за пиене). Той не се оплака, а може би изобщо не забеляза. Не го познавах, когато писах за него в първото издание, и бях изненадан колко открит, скромен и чаровен човек се оказа (според някои евристици последното, което очакваме от мислителите, е да бъдат като всички нас). По-късно той ме заведе в една книжарница в Ню Хейвън, показа ми *Flatland*, научнопопулярна притча за физиката, която прочел, докато бил в гимназията, и ми каза да не променям нищо в първото издание, а да го остава така – кратко, но лично и запомнящо се, почти като роман, нещо, което не забравих нито за миг, докато работех върху втората редакция (той се опита да ме убеди да не правя второ издание, а аз го молех да напише второ издание на неговото „*Irrational Exuberance*“), ей така, само заради идеята. Мисля, че надделях и по двата въпроса. Книгите притежават от онази динамика на мехурчетата, за която се говори в глава 10, нещо, което позволява едно ново издание на вече съществуваща книга по-лесно да премине критичната точка, отколкото една нова книга (мрежовият ефект кара религиите и модните увлечения да се представят много по-добре във „вторите си издания“). Физикът и анализатор на пазарни сринове Дидие Сорнет ми предостави убедителни аргументи в полза на ефективността от второто издание по принцип. Наистина е смайващо, че издателите, които печелят от неспирния информационен поток, не отчитат този факт.

През по-голямата част от работата върху второто издание се намирах под енергизиращото влияние на две оживени дискусии с Даниел Канеман в Италия, които ме тласнаха към следващата критична точка на интелектуалното вдъхновение,

след като видях, че работата му е отишла много по-дълбоко от елементарния рационален избор под ударите на несигурността. Сигурен съм, че влиянието му върху икономиката (включително и Нобеловата награда) отвлякоха вниманието на хората от дълбочината и необятността, както и от общата приложимост на неговите открития. Икономиката е скучна материя, но неговата работа е *изключително важна*, повтарях си аз, не само защото той е емпирик, нито заради контраста между приложението на труда му (личността му) в сравнение с този на повечето скоросни Нобелови лауреати, а заради необозримото му отражение върху много по-важни въпроси.

Той и Амос Тверски спомогнаха да преобърнем идеята за човека, която дължим на догматичния рационализъм на елинистичната ера и която в продължение на 23 века властва над нас с всички свои унищожителни последствия, които вече добре съзнаваме. Работата на Канеман е фокусирана върху теорията за полезността (в нейните различни етапи) и влиянието ѝ върху такива важни неща като щастието. Вече спокойно можем да кажем, че търсенето на ключа към щастието е *смислено* занимание.

Спорихме надълго и нашироко с биолога и еволюционен икономист, съавтор на „*Mean Genes*“, Тери Бърнам, който се оказва много добър приятел на Джамил Баз, който пък е мой приятел от детинство и публика на ранните ми размисли върху случайността. Питър Макбърни ме привлече към Обществото за изкуствен интелект, където се сливаха философия, когнитивна неврология, математика, икономика и логика. Двамата започнахме обширна кореспонденция относно различните теории за рационалността. Майкъл Шрейдж, един от рецензентите ми, е олицетворението на модерния (следователно и научен) интелектуалец. Той има дарбата да улавя всяка важна информация. Предложи ми истински интелектуални разговори, без каквато и да е следа от влудяващия академичен натиск. Рамасвами Амбариш и Лестър Зигел ми показаха техния (подолирам никому неизвестен) труд, според който, ако сме над-

хитрени от случайността по отношение на заниманията си, то диференциалът на поведението се оказва още по-труден за определяне. Писателят Малкълм Гладуел ми препоръча някои доста интересни изследвания върху интуицията и самопознанието. Арт дьо Вани, проникателният и колоритен икономист, специалист по нелинейни и редки събития, започна писмото си до мен с широко разпространеното признание „мразя учебниците“. Определено е окуражително да видиш как някой с толкова задълбочен ум може да се забавлява. Икономистът Уилям Истърли ми показа, че случайността води до създаване на илюзорни причини за икономическото развитие. На него му допадна връзката между това да е скептичен емпирик и да не харесва монопола върху знанието, който държат правителствата и университетите. Благодарен съм и на холивудския агент Джеф Бърг, един ентузиизиран читател, който ми помогна с идеите си за „дивия“ тип несигурност, която властва из медийните среди. Трябва да благодаря и на книгата за това, че ми даде повод за плодотворни вечерни дискусии с Джек Швагер, който, очевидно, бе разсъждавал върху някои от темите по-дълго от всеки друг.

БЛАГОДАРЯ ТИ, ГУГЪЛ

Хората, които изброявам по-долу, ми помогнаха при създаването на този текст.

Имах невероятния късмет да попадна на прозорлив читател като Андреа Мунтеану, която се оказа и ценен слушател. Тя прекара часове в проверка на препратките от „Гугъл“, вместо да върши впечатляващата си работа с деривативните борсови инструменти. Аманда Гаргур ми помогна също с тази търсачка. Чист късмет си беше и да имам преводач като Джан-Лука Монако. Той откри грешки в текста, които аз нямаше да видя и след сто години – когнитивен учен и преводач, който по-късно станал студент по математически финанси, един ден се обади на издателя и се назначил за преводач. Сътрудникът ми, фило-

софът Авитал Пилпел, ми оказа безценна помощ с технически подробности около вероятността. Ели Аяйх, друг ливанец-търговец-математик-физик-философ-на-науката-за-вероятностите-на-пазара, ме накара да прекарам часове в книжарниците „Бордърс“ до щандовете за наука и философия. Флавия Симбалиста, Соул Маритими (вече Райли), Пол Уилмот, Марк Шпицнагел, Гур Хуберман, Тони Гликман, Уин Мартин, Александър Райс, Тед Цинк, Андрей Покровски, Шеп Дейвис, Гай Ривиер, Ерик Шонберг и Марко ди Мартино ми помогнаха с коментари по текста. Джордж Мартин, както обикновено, беше незаменим слушател. Коректорите Брус Белнър и Илайъс Кацунис благосклонно ми изпращаха по електронна поща лавината от грешки. Благодаря на Синди, Сара и Александър за подкрепата и за това, че не ми позволиха да забравя съществуването и на други неща, освен вероятността и несигурността.

Трябва да благодаря и на втория си дом – Института за математически науки „Куран“, за атмосферата, в която ми позволиха да развивам интересите си, както и да работя със студенти, без да загубя независимостта си, и особено на Джим Гатерал, който придоби навика да се заяжда с мен, докато преподавахме заедно. Задължен съм и на Доналд Сасман и Том Уиц за необичайните им хрумвания. Наистина съм впечатлен от способността им, равносилна на героизъм, да разберат „черния лебед“. Благодаря и на членовете на „Емпирика“ (забранено е да използваме думата служители) за жестоката и безкомпромисна интелектуална битка, която се развихри в кабинета ми. Колегите ми се погрижиха нито един мой коментар да не остане неизпитан по един или друг начин.

Най-накрая искам да повторя, че без Дейвид Уилсън и Майлс Томпсън тази книга никога нямаше да види бял свят.

ПРЕДГОВОР

Да вземем познанието не така насериозно

Тази книга е рожба, от една страна, на човек, който вижда смисъл в това да се занимава сериозно с несигурността и който се е стремил в професионалния си живот да остане ненадхитрен от случайността, да измами всички емоции, свързани с последиците от вероятните изходи, и, от друга, на естета, на човека, запален по книгите, който си умира да бъде излъган от нещо, да падне в капана на някоя глупост, стига тя да е излъскана, префинена, оригинална и поднесена с вкус. Не мога да избегна капана на случайността, но поне мога да го превърна в естетическо удоволствие.

Всичко това идва направо отвътре. Книгата не е нищо друго освен лично творчество, обсъждащо основно идеите на автора, неговите лични битки и наблюдения върху това как рискуваме. В никакъв случай не става дума за трактат или пък, не дай си Боже, за научен доклад. Написването ѝ бе вид забавление и целта на автора е точно такава – четенето ѝ да носи удоволствие. През последните десет години се написа доста за нашите предразсъдъци – вродени и придобити – относно случайността. Докато пишех първото издание, се придържам към следните принципи:

- A. Да не се занимавам с неща, които не съм видял с очите си или не съм измислил сам.

Б. Да не отварям и дума за неща, които не са се избистрили в главата ми достатъчно, че сами да изскачат върху листа без усилие. Всичко, което дори и най-бегло напомняше научна работа, бе изхвърлено като некачествен материал. Наложих ми се да пречистя текста от пасажки, които направо миришеха на библиотечен прах, в това число и научните термини. Постарах се да не използвам цитати, които не изникваха спонтанно в паметта ми или пък не бяха от автор, когото не съм опознал достатъчно добре през годините (просто ненавиждам порочната практика да се използва напосоки чуждата мъдрост, но за това по-късно). *Aut tace aut loquere meliora silencio* (само когато думите казват повече от тишината).

Тези правила си останаха непрестъпени. Но понякога животът ни кара да правим компромиси. Под натиска на приятели и читатели добавих към настоящото издание някои ненакрапчиви бележки в края на всяка тема. Тук-там включих и по нещо ново в повечето глави, най-вече към глава 11, което като цяло увеличи книгата с повече от една трета.

ДА ДОБАВИШ КЪМ ПОСТИГНАТОТО

Надявам се да направя тази книга едно органично цяло, като добавя към вече постигнатото, и да я оставя да покаже възможно най-добре собственото ми развитие, а не просто да събере определени нови идеи заедно в една напълно нова книга. Колкото и да е странно, над някои от главите се замислих по-сериозно едва след като тя беше издадена, и най-вече над две области:

- А. Механизмите, чрез които мозъкът ни възприема света като далеч по-малко случаен, отколкото е всъщност.
- Б. „Дивата“ несигурност, която води до непредсказуеми последствия (необичайните събития обясняват все повече и повече неща от заобикалящия ни свят, но в също-

то време си остават също толкова далеч от човешката интуиция, колкото са били и за предците ни). Второто издание на книгата отразява точно тази промяна в нагласата на автора – изучаващ много по-малко несигурността (толкова малко можем да научим за случайността) и много повече начина, по който тя надхитря хората.

Друг феномен е как книгата преобрази автора си. Тъй като започнах все повече и повече да живея с текста след първата чернова, постепенно ми се удаде да откривам късмет на най-невероятни места. Сякаш съществуваха две планети – едната, на която живеем наистина, и още една – много по-детерминистична, на която хората са убедени, че живеят. Всичко е много просто: събитията от миналото винаги ще изглеждат по-малко случайни, отколкото са били (това се нарича предразсъдък на закъснялата преценка). Много често се заслушвах в нечий разказ за минали случки и разбирах, че човекът навързва събитията с логика, която измаменото му съзнание е съчинило впоследствие. Понякога беше направо непоносимо. Учените от социалните науки, най-вече занимаващите се с конвенционалната икономика, и инвеститорите ми се струваха направо побъркани. Животът в реалния свят е болезнен, особено след като проумееш, че това, което ти казват хората, говори повече за тях самите, отколкото за случката, която разказват. Една сутрин, докато чаках зъболекаря, се зачетох в „Нюзуик“. Някакъв журналист правеше очерк за известен бизнесмен и най-вече за неговия нюх „да уцелва най-подходящия момент за удар“ и разбрах, че през цялото време всъщност правя списък на всички предразсъдъци в главата на журналиста и изобщо не възприемам информацията от статията, която съвсем естествено не можах да приема насериозно. (Какво им пречи на тези журналисти да проумеят, че всъщност знаят много по-малко, отколкото си мислят? Преди около половин век учените са проучили странното явление, че „експертите“ никога не си вадят поуки от миналите си провали. Може цял живот да

не успяваш да предвидиш каквото и да било и все пак да си убеден, че следващия път ще сполучиш.)

НЕСИГУРНОСТ И ВЕРОЯТНОСТ

Вярвам, че най-ценният ми актив, който трябва да съхранявам и култивирам, е дълбоко вкоренената ми интелектуална непредубеденост. Ето моето кредо: *главната ми мисия е да предизвиквам тези, които приемат себе си и това, което знаят, прекалено сериозно.* Да отглеждаш в себе си такава непредубеденост вместо интелектуална увереност, е малко странна и доста трудна за постигане цел. Нужно е да пречистим съзнанието си от съвременната традиция на интелектуалната сигурност.

Един читател, впоследствие събрат по перо, ме накара да преоткрия френския есеист и професионален самоизследовател от XVI век Монтен. Потънах в изследване на разликите между него и Декарт и в това как сме се отклонили от правия път и сме последвали Декарт в търсенето му на постулати и неоторимо познание. Определено сме затворили умовете си с формалната логика на Декарт, вместо да пристъпим към смътните, неформални, но пък критични съждения на Монтен. Половин хилядолетие по-късно самовглъбе-ният и несигурен Монтен отново вдига глава и става модел за подражание на модерния мислител. Освен това той е бил и невероятно смел човек. Да останеш скептичен, заобиколен от всичките тези дефиниции, е дръзка постъпка. Да се вгледаш толкова надълбоко, да се изправиш лице в лице със себе си и да приемеш всички свои несъвършенства, говори за изключителен кураж. Учениците откриват постоянно нови и нови доказателства за това, че в нас майката природа е заложила свойството непрекъснато да се самозалъгваме.

Съществуват множество интелектуални подходи към вероятността и риска. В различните науки вероятността означава различни неща. В настоящата книга тя е квалитативно и лите-

ратурно понятие, а не количествено и „строго научно“ (което обяснява недоверието към икономистите и финансовите умове, тъй като те са склонни твърдо да вярват, че наистина знаят нещо, при това нещо полезно). Представена е като произтичаща от проблема за индукцията на Хюм (или пък Аристотеловото движение на мисълта от частното към общото) за разлика от парадигмата на хазартната литература. Тук вероятността е най-вече част от приложния скептицизъм, а не от инженерната наука (въпреки важните сами по себе си математически разяснения по темата, проблемите, свързани с пресмятането на вероятностите, си остават със статут на бележки под линия).

Но защо? Вероятността не се заключава само в това на коя страна ще падне зарчето, тя е и приемане на липсата на сигурност в това, което знаем, и *развитието на методи за справяне с нашето невежество*. Извън казината и учебниците вероятността никога не се появява като математическа задача или костелива мисъл за съзнанието ни. Майката природа никога не ти казва колко са дупките на рулетката, нито пък те изправя пред проблеми с ясно условие като в учебник. В реалния живот ни се налага по-често да се опитваме да осъзнаем самия проблем, отколкото решението му. В тази книга същността на всички разсъждения за вероятността е в допускането и тълкуването на възможностите нещата да са по-различни и светът да е по-хубав или по-лош, отколкото е. Всъщност прекарах целия си съзнателен живот в борба срещу използването на вероятността в количествен смисъл. Въпреки че в гл. 13 и 14, разглеждащи скептицизма и стоицизма, са изложени според мен основните идеи на тази книга, повечето хора се концентрират върху примерите за погрешно пресмятане на вероятността в гл. 11 (очевидно най-неоригиналната част, в която съм събрал цялата ми известна литература върху предразсъдъците относно вероятността). Освен това, макар че в точните науки, най-вече във физиката, имаме някакво понятие относно механизмите на вероятността, що се отнася до социалните науки, като икономиката, неизвестните са безброй, колкото и експертите да ни убеждават в противното.

ДА ОТМЪСТЯ ЗА (НЯКОИ ОТ) ЧИТАТЕЛИТЕ

Постарах се да сведа до минимум влиянието на математиката върху себе си. Борсовият ми опит служи само като мотивация, той в никакъв случай не е направил книгата (както доста хора смятаха) ръководство за управление на случайността на борсата, също както „Илиада“ на Омир не е учебник по военна стратегия. Само три от всички четиринадесет глави имат финансов контекст. Борсите са само частен случай за капаните, които ни залага случайността. Естествено те са и най-привлекателният пример, тъй като при тях шансът играе голяма роля. Книгата щеше да е много по-кратка, ако бях препарататор или превеждах опаковки на шоколади. Нещо повече, точно шансът, с който се играе на финансовите пазари, е напълно неразбираем за хората, но повечето си мислят, че го разбират, което е увеличен образ на всички предубеждения. Опитах се да използвам примерите от пазарите само като илюстрация, която бих привел, да речем, на вечеря с някой интелигентен и любознателен сърдечносъдов хирург. Тук конкретно имам предвид моя приятел Жак Мераб.

Получих огромно количество електронна поща с отзиви за първото издание, което е мечтата на всеки есеист, тъй като такова общуване е идеалното условие за написването на второ, преработено издание. Изразих своята благодарност, като отговорих на всяко писмо. Някои от тези отговори вече са част от книгата. И тъй като често бях възприеман като иконоборец, очаквах с нетърпение гневни писма от рода на „кой сте вие, че да съдите Уорън Бъфет“ или „завиждайте му, защото е успял“, но вместо това с разочарование видях анонимните забележки в *amazon.com*. Няма лоша реклама, хората те лансират дори когато те критикуват.

Утехата от липсата на атаки дойде с писмата на хора, които книгата ми беше овъзмездила. Най-силно ме трогнаха писмата на онези, които животът беше оцетил, без да имат каквато и да е вина. За тях моята книга беше железният ар-

гумент, който да покажат на съпругата си и да ѝ обяснят защо имат по-малко късмет в живота от брат ѝ. Най-покъртителното писмо беше от един човек от Вирджиния, който за няколко месеца бе загубил работата си, съпругата си, а спестяванията му бяха замразени и разследвани от многоуважаемата Комисия по ценни книжа и борсови операции. С течение на времето той се почувства добре благодарение на стоицизма си. Кореспонденцията с един читател, който се е сблъскал с рядко събитие и неочакваната грандиозна случайност (например загубата на дете), ме накара да се поровя из литературата за начини на адаптация след тежко рядко събитие. Неслучайно този вид литература е доминирана от Даниел Канеман, пионера на идеите за ирационалното ни поведение в нашия свят на несигурност. Тук трябва да призная, че никога не съм се чувствал особено полезен някому освен на себе си, докато бях на борсата. Като есеист се чувствах не само *полезен*, но и духовно извисен.

ВСИЧКО ИЛИ НИЩО

С посланието на тази книга се получиха няколко обръквания. Тъй като на нашия мозък никак не му е лесно да разграничава нюансите на вероятността, той се хваща за опростената алтернатива „всичко или нищо“. Трудно ми беше да обясня основната си идея, че нещата са много по-случайни, отколкото си мислим, а не че всичко в този живот е случайно. Доживях да прочета: „*Като скептик, Талеб смята, че всичко е плод на случайността и успешите хора са просто късметлии.*“ Симптомът „надхитрени от случайността“ успя да повлияе дори и на всеизвестния дебат на Кеймбриджското научно общество, тъй като моята теза, че „*Повечето големи градски клечки са щастливи глупаци*“ се превърна във „*Всички големи градски клечки са щастливи глупаци*“; очевидно загубих дебата от великия Дезмънд Фицджералд по време на една от най-забавните дискусии в живота ми и дори бях изкушен да мина в противниковия лагер. Абсолютно същата заблуда – да

бъркаш незачитането на някакво общоприето схващане с арогантност (както се случи и с посланието на моята книга), кара хората да бъркат скептицизма с нихилизма.

Нека да си изясним нещо. Естествено шансът предпочита тези, които са подготвени за него. Упоритата работа, идването навреме, чистата, за предпочитане бяла риза, дезодорантът и някои други полезни неща помагат за успеха. Те, разбира се, са важни, но могат да се окажат недостатъчни, тъй като не те създават успеха. Същото важи и за традиционните морални ценности – упоритост, къртовски труд и вяра в резултатите. Всички те са необходими, невероятно необходими. За да спечелиш от лотарията, трябва да излезеш и да си купиш билет. Означава ли това, че трудът, който си положил да отидеш до будката, решава дали ще спечелиш? Естествено уменията си казват своето, но те не са достатъчни в света на случайността за разлика от този на зъболекарите.

Не, в никакъв случай не искам да кажа, че баба ви не е била права да ви учи на труд. Нещо повече, тъй като в повечето случаи на успех става дума за „златната възможност“, ако я изпуснете, кариерата ви може да отиде по дяволите, така че рискувайте!

Помислете си само как понякога мозъкът ни обръща стрелката на причинно-следствената връзка. Да приемем, че добрите качества водят до успех. Стъпвайки на това твърдение, макар че дори интуитивно изглежда правилно да разсъждаваме така, фактът, че всеки интелигентен, работлив и упорит човек успява, не означава, че всеки успял задължително е интелигентен, работлив и упорит (забележително е как такава проста логическа измама като *потвърждение на следствието* може да подхлъзне интелигентни хора). Във второто издание разглеждам този проблем като „проблем на двете системи на съждение“.

Едно схващане за успеха си проби път до книжарниците, залъгвайки читателите със съвети от типа на: *Ето това са качества на милионера, които трябва да притежавате, ако*

искате да приличате на тези успели хора. Един от авторите на злополучната „Вашият съсед, милионерът“ (с която се занимавам в гл. 8) написа и една още по-глупава „Умът на милионера“. Докато наблюдавал своята представителна извадка от около хиляда милионери, той забелязал, че повечето не блестяли с особена интелигентност в детството си, и стигнал до извода, че не заложили правят човека богат, а упоритата работа. Оттук съвсем лесно всеки може да си каже, че шансът не играе никаква роля за успеха. А моята интуиция ми подсказва, че щом милионерите не се различават по качества от среднестатистическия човек, най-вероятно са станали богати и известни благодарение именно на шанса. Шансът е изключително либерален и сам избира кого да посети, без да се интересува от качествата му. Въпросният автор отбелязва някои неща, с които милионерите се отличават от общата маса, като издръжливост и упорита работа. И ето ни пред още едно объркване на необходимото с причинно-следственото! Това, че всички милионери са упорити и работливи, не прави упоритите и работливи хора милионери. Напротив, доста неуспели предприемачи са точно такива, упорити работяги. В типичния пример за наивен емпиризъм авторът търси у тези милионери общи черти, които ги отличават като група, и стига до извода, че това е вкусът им към риска. Очевидно, за да постигне някакъв значителен успех, човек трябва да рискува. Но същото можем да кажем и за провала. Ако авторът беше избрал за предмет на изследването си разорените бизнесмени, със сигурност щеше да констатира и тяхната склонност към рисковани начинания.

Някои читатели поискаха да подкрепя „твърденията в книгата“ с „количество данни“, графики, схеми, таблици, цифри, препоръки, времеви серии. Някои издатели поискаха същото, преди късметът да ми се усмихне и да попадна на Тексер. Този текст е поредица от логически мисловни експерименти, а не курсова работа по икономика. Логиката не изисква емпирична проверка (пак стигаме до проблема за измамата с двупосочен билет). Абсолютно грешно е да се използва, както правят

журналистите и някои икономисти, статистика без логика, но обратното твърдение не е вярно: съвсем спокойно можем да използваме логика без статистика. Ако кажа, че според мен не е възможно шансът да не е помогнал за успеха на съседа ми в каквато и да е степен (поради наличието на случайност в професията му), не се нуждая от проверка на това съждение – идеята за руската рулетка върши работа. Необходимо е само да покажа, че има и друго обяснение освен това, че той е гений. Методът ми на работа е да представя група от хора, отворени към интелектуалното предизвикателство, и да покажа как малка част от тях ще се превърнат в успешни бизнесмени, но това ще е само малката, видимата част от тях. Не казвам, че Уорън Бъфет не притежава качества, а че сред масата от инвеститори няма как да не се пръкне някой с неговите постижения, ей така, по чиста случайност.

ПРОПУСНАТА ШЕГА

Бях изненадан също и от факта, че въпреки агресивното отношение на книгата към медийните журналисти, ме поканиха в доста радиа и телевизии в Северна Америка и Европа, дори и в смешното предаване в една станция в Лас Вегас *Dialogue de sourds**, в който аз и водещият водехме два паралелни разговора. Никой не ме пазеше от мен самия и приех поканите. Странно е как човек има нужда да използва пресата като трибуна, от която да заяви на света, че същата тази преса е нещо отровно. Чувствах се като абсолютен измамник, който няма какво да каже, но пък се забавлявах страхотно.

А може би ме поканиха, защото журналистите от водещите медии не бяха прочели книгата ми или не разбираха нападките, нали „нямат време“ да четат книги, а по-бедните я бяха прочели и между редовете и се чувстваха овъзмездени. Ето няколко примера. В едно известно телевизионно шоу ка-

* Разговор между глухи (фр.) – Бел. прев.

заха: „Този г-н Талеб смята, че анализаторите на фондовата борса са просто врачки, предсказващи неизвестното.“ Те си умираха да ме поканят да им разкажа за идеите си, но условието им беше да направя три прогнози за пазара, за да докажа, че ме бива. Не отидох и така пропуснах възможността да си направя страхотна шега, като си избира три случайни акции и съчиня някое дълбокомислено обяснение за избора си.

В друго предаване по телевизията споменах, че „хората смятат, че винаги има някаква скрита история, когато всъщност такава няма“, докато обсъждах случайния характер на фондовия пазар и логиката, с която нещата се обясняват пост фактум. Водещият веднага ме прекъсна: „Тази сутрин нещо стана с акциите на „Сиско“, вашият коментар?“. И най-хубавото – бяха ме поканили за едночасов разговор в едно икономическо предаване по радиото (в което не са чели гл. 11) и няколко минути по-рано ми казаха да се въздържам от коментари върху книгата си, защото са ме поканили да говорим за търговията, а не за случайността. (Още една пропусната шега, но този път бях твърде неподготвен за това и просто си тръгнах преди началото на програмата.)

Повечето журналисти не приемат нещата прекалено сериозно. А и нали, в края на краищата, техният бизнес е развлечение, а не толкова търсенето на истината, особено що се отнася до радиото и телевизията. Номерът е да стоиш далеч от онези, които очевидно не съзнават, че са само шоумени (като Джордж Уил, който ще се появи в гл. 2) и съвсем сериозно се смятат за *мислители*.

Друг проблем беше тълкуването на посланието ми в медиите: „Този г-н Насим смята, че пазарите са плод на случайни събития и следователно вървят надолу“, което ме направи злосъщностен преносител на катастрофални новини. Черните лебеди, тези редки и неочаквани събития, могат да бъдат и добри, и лоши.

Въпреки всичко светът на медиите е много по-разнороден, отколкото изглежда. Той привлича известен брой мислещи

хора, които успяват да се абстрахират от комерсиалната лъскава система и наистина се интересуват от това какво ще кажат, а не само как да привлекат внимание. Един наивен извод, който си направих след разговорите ми с Оджо Ананди (NPR), Робин Лустиг (BBC), Робърт Скъли (PBS) и Брайън Леър (WNYC), е, че стойностната, непечалбарска журналистика е дело на хора от съвсем друг вид. Между другото качеството на дискусиите е обратнопропорционално на лукса на студиото. WNYC, където Брайън Леър положи наистина огромни усилия да вникне в книгата ми, има едно от най-мизерните студиа, които съм виждал, а в това число влизат и тези в Казахстан.

И накрая нещо за стила. Съвсем съзнателно реших да запазя стила на второто издание характерен, както беше и в първото. *Ното sum**, добър и лош. Не съм съвършен и не виждам защо трябва да прикривам малките си недостатъци, щом те са част от личността ми, така както не чувствам нужда от перука, когато трябва да се снимам, или не вземам за малко нечий нос, когато трябва да се покажа пред хора. Почти всички редактори, които прочетоха черновата, ми препоръчаха промени на ниво изречение (за да стане стилът ми „по-добър“), както и в структурата на текста (организацията на главите). Пренебрегнах повечето корекции и открих, че всъщност не са необходими за читателите. Дори смятам, че личностният почерк на автора (включващ и неговите недостатъци) оживява текста. Дали книжната индустрия страда от класическия „проблем на експертите“ с хилядите натрупани правила, които обаче нямат практическа валидност? След повече от сто хиляди спечелени читатели вече съм убеден, че книгите не се пишат за редакторите.

* *Аз съм човек* (лат.) – Бел. прев.

НАКРАТКО ЗА ГЛАВИТЕ

ПЪРВА

Като си толкова богат, защо не си и толкова умен?

Пример за ефекта на случайността върху йерархията в обществото и завистта, чиито герои са двама души с противоположни характери. За скритото рядко събитие. И как нещата в съвременния свят могат да се променят шеметно бързо, освен може би в стоматологията.

ВТОРА

Една странна логика

За алтернативните истории, един пробабилистичен поглед към света, за интелектуалната измама и мъдрото отношение към случайността на един французин с трайни хигиенни навици. Защо по природа журналистите не разбират нищо от случайните серии от събития. Пазете се от чуждата мъдрост: защо почти всички велики идеи за случайния изход нямат нищо общо с традиционната логика. За разликата между правилността и разбираемостта.

ТРЕТА

Математически размисли на историческа тема

Симулацията Монте Карло като метафора за разгадаване на поредица случайни исторически събития. За случайността и симулираната история. Възрастта е красива почти винаги, а новото и младото са по принцип отровни. Пратете учителя си по история на уводен урок по теория на представителните извадки.

ЧЕТВЪРТА

Случайността, безсмислиците и научната интелектуалност

Как симулацията в Монте Карло може да изфабрикува изкуствен интелект и как се справя той в сравнение със строгата логика извън случайността. Войната на науките завладява бизнеса. Защо естетът в мен си умира да бъде надхитрян от случайността.

ПЕТА

Оцеляват най-неспособните. Може ли случайността да надхитри еволюцията?

Учебен пример с две редки събития. За редките събития и еволюцията. Защо дарвинизмът и еволюцията са абсолютно погрешно разбирани извън биологията. Животът не е вечен. Как еволюцията ще бъде надхитрена от случайността. Подготовка за проблема за индукцията.

ШЕСТА

Неравномерно разпределение и асиметрия

Въвеждаме идеята за неравномерното разпределение. Защо бикът и мечката имат съвсем ограничен смисъл извън зоологията. Едно пакостливо дете разказва играта на случайността. Въведение в проблема за епистемологичната мъглявост. На две крачки от индукцията.

СЕДМА

Проблемът за индукцията

За хромодинамиката на лебедите. Да пренесем предупреждението на Солон в по-философски контекст. Как Виктор Нидерхофер ми преподаваше емпиризм, а аз добавих индукцията. Защо не е никак научно да приемаш науката насериозно. Сорос лансира Попър. За книжарницата на 21-ва улица и Пето авеню. Облогът на Паскал.